
XX. századi cseh karikatúrák

Nem sokkal München után 1938. december 4-én megjelent egy karikatúra, amelyen egy havas éjszakában álló férfi értetlenkedve megkérdezi az éppen közeledő Mikulást, mégis hogyan lehet az, hogy most krampusz nélkül érkezett. A Téalapó válasza nem biztos, hogy meg tudta nyugtatni az akkori olvasót: miért, a csehszlovákokhoz még milyen rémségnek kell jönnie? Ilyen és ehhez hasonló politikai viccekkel, anekdotákkal és ironikus történetekkel mutatja be Karlíček Csehszlovákia történetét a kiválasztott időszakban.

Petr Karlíček (1982) az észak-csehországi Ústi nad labemi Jan Evangelista Purkyně egyetem történelmi tanszékének oktatója. Karlíček Közép-Európa modern kori históriájával foglalkozik, különös tekintettel a Szudétavidék XX. századi történelmére. Konkrét kutatási területe a csehszlovákiai politikai karikatúrák története. A fiatal kutató disszertációs munkájának címe *Politikai karikatúrák Csehszlovákia területén 1935–1948 között*, amelynek a kibővített változata a vizsgált könyv.

Karlíček alcímként megtartotta a disszertáció tárgyilagos elnevezését (*Csehek, szlovákok és csehországi németek politikai karikatúrái [és satírjai] [1933–1953]*), miközben főcímmek a „*Feszültségekkel teli idők*”-et (*Napínavá doba*) választotta. A figyelemfelkeltő címet indokolta teszik a XX. század történései, ugyanakkor Karlíček megadja a titulus korabeli inspirációját is: egy 1934-es prágai karikatúra-kiállítás katalógusa ezt a szöfordulatot használta hátsó fedőborítóján. A felhívás szerint „*Ahelyett, hogy elhagyná a kiállítást, gondolja meg, hogy a kiállított karikatúrák melyikét vásárolja meg ezeknek a feszültségekkel teli időknek az emlékére, amelyekben él*”.

A szerző a kiválasztott húsz év két végpontjával tovább fokozza a címben megnevezett feszültséget. A Hitler hatalomra kerülésével, illetve Sztálin halálával jelzett időbeli keretek ugyanakkor nem jelentenek szigorú határt a könyvben, vannak 1933 előtti, illetve 1953 utáni alkotások is. Ezzel szemben a három csehszlovákiai etnikum (cseh, szlovák, német) megnevezése helytálló, a könyvben kizárólag az ország három legnagyobb nemzetének karikatúráit mutatja be a szerző.

A könyv tárgyául szolgáló karikatúrákat a szerző a korabeli cseh, német és szlovák sajtó anyagából gyűjtötte össze. Nemcsak a vicclapokból válogatott, hanem a többi politikai napi- és hetilapból is, így széles körű áttekintést nyújt a három legmagasabb lélekszámú nemzetiség illusztrációs kultúrájáról.

A könyv az előszó, a bevezetés, az epilógus, valamint a felhasznált források és irodalomjegyzék mellett öt fő fejezetet tartalmaz. A karikatúrák jelenségét tárgyaló első fejezet definiálja a politikai karikatúrákat, mint a gúnyrajzok egy meghatározott fajtáját. Karlíček, miközben bemutatja az eddigi cseh és szlovák definíciókat, önmaga is létrehozza a saját – a többi meghatározáshoz képest letisztultabb – kategóriáit. A szerző három csoportot különböztet meg – vicces rajzok, politikai karikatúrák, valamint egyéb karikatúrák elnevezéssel – amelyek közül könyvében kizárólag a politikai karikatúrákkal foglalkozik. A meghatározása szerint ezek a politikai és gazdasági érdekellentétekből nyerik humorforrásukat, így többek között a politikai harc fontos vizuális eszközének is tekinthetők.

A könyv tárgyának meghatározása mellett Karlíček röviden bemutatja a karikatúristák szakmáját is. Bár olvasói szemmel a karikatúrák sokszor csak az adott cikk frappáns illusztrációja vagy vicces összefoglalója, szerkesztői nézőpontból az egyik legkonfrontatívabb területnek számított. A sértő képeket követő rágalmozási perek, illetve személyi afférok, a karikatúrákat egymástól – elég gyakran – átvevő karikatúristák közötti konfliktusok mind a szakma megszokott jelenségei közé tartoztak. Természetesen a karikatúristák sem vonhatták ki magukat a korszak különböző rendszereinek fellelőségre vonása alól. Így járt František Voborský is, aki a náci időszak alatt rajzolta az

emigráns kormányt, a nyugati szövetségeseket, a Szovjetuniót, illetve a zsidókat kigúnyoló képeit, amiért a háború után 25 évre ítélték. Végül nyolc év után engedték ki, a könyv anekdotája szerint azért, mert a börtönűjságot telerajzolta Adenauer és Tito karikatúráival.

A könyv szerzője kitér a rajzok megjelenésének feltételeire, a különböző időszakok eltérő törvényi szabályozására, valamint a mindennapos gyakorlatra is. Az első köztársaság során a sajtószabadság alkotmányos jognak számított, ahogyan a Csehszlovák Köztársaság 1920-ban elfogadott alkotmánylevele fogalmaz: „*A sajtószabadság, valamint a békés fegyvertelen gyülekezés és egyesületek alakításának joga biztosítottak.*” Ugyanakkor – ahogyan azt Karlíček is felsorolja – számos korlátozó törvényt adtak ki, amelyek hatással voltak a megjelenhető tartalmakra. A szabályozások közül a legfontosabbak az 1920-ban elfogadott különleges intézkedésekről, a Köztársaság védelméről (1923), valamint a hamis vádaskodásról, rágalmozásról és becsületsértésről (1924) szóló törvények voltak. A törvényeket nemcsak a megjelent sajtótermékekre alkalmazták, de volt preventív cenzúra is. Az alkotmányban megfogalmazott elvi cenzúratilalom nem érvényesült, az eltérő napi gyakorlat valósága nemcsak a jelenből visszanezve ellentmondásos, de a korszak újságírói sem fogadták el azt (a cseh újságírók sem). Az ambivalens helyzetnek kül- és belpolitikai okai egyaránt voltak. A csehszlovák politikai elit nem volt hajlandó lemondani a sajtószabadság alkotmányos jogáról, hiszen éppen az abszolutisztikus monarchiával, illetve a többi kelet-európai kevésbé demokratikus állammal szemben határozták meg saját hazájuk rendszerét. Ugyanakkor a belső nemzeti és osztálykonfliktusok ellen hatékony eszköznek gondolták a sajtó – tehát a korszak legbefolyásosabb médiumának – korlátozását, szorosabb felügyeletét. Az előzetes cenzúra alá – a hosszabb előkészítési idő miatt - a napilapoknál ritkábban megjelenő periodikumok estek. A vicclapok nem napi sajtótermékek voltak, így esetükben az előzetes cenzúra mindenképpen kötelező volt. Mivel az alkotmány szerint nem létezett a sajtó nyilvánosságának korlátozása, külön cenzúrahivatal sem működött. A napi gyakorlatban a sajtóterméket a rendőrkapitányságnak vagy kisebb városokban a városi hivatalnak kellett benyújtani. A helyi

szerv a kifogásolt részeket megjelölve küldte tovább a sajtóterméket az ügyészi hivataloknak, amelyek meghozták a végső döntést a megjelölt bekezdések és karikatúrák sorsáról. A tartalmi felülvizsgálatot követően a határozatot meg kellett erősíttetni a helyi bírói szervvel is. A kiadónak nem kellett megvárnia a hivatalos döntést az újságról, a terjesztést elkezdhette azelőtt is. Ugyanakkor ezzel a lapok az esetleges törvénysértést kockáztatták meg, amely már súlyos büntetéssel járt együtt. Az 1938-as müncheni döntés után az alkotmányban biztosított sajtószabadság elvesztette érvényét, az új gyakorlat sokkal szigorúbban határozott a kiadható lapokról és tartalmakról.

Az első fejezet utolsó része foglalkozik a legjelentősebb satirikus lapok rövid bemutatásával. A válogatott folyóiratok rávilágítanak a csehszlovák államban lévő (párt)politikai, nemzeti(ségi) és osztálykonfliktusokra.

Az egyik legnépszerűbb lap a *Šejdrem* („Ferdén”) volt, amely Jiří Stříbrný (korábbi Csehszlovák Nemzeti Szocialista – ČSNS – politikus) érdekltségébe tartozott, amely így leginkább a politikai ellenfeleit – korábbi párttársait – figurázta ki. Ezek közül az egyik legjelentősebb célpont Edvard Beneš személye volt, aki az ország külügyminisztereként gyakran került a *Šejdrem* hasábjaira. Stříbrný lapja Beneš többek között a külügyi tárca túlzott költségei miatt kritizálta. Egy karikatúrán a külügyminisztert kérdőre vonja egy diplomata, hogy „vajon nem túlzás-e a rengeteg megrendelt wc csésze”. Beneš mosolyogva válaszolja, hogy „a megrendelt 8000 szendvics és 115 liter feketekávé mellett ugyan hogy lehetne túlzás?” Mivel az újság sokszor volt a politikai pártok közötti versengés terepe, gyakran érték támadások a vicclapot. Végül a hatóságok 1933-ban megtiltották az újságárusoknál való terjesztését, amely tulajdonképpen a lap megszüntetését jelentette. Ugyanakkor a terjesztés korlátozása nem tüntette el véglegesen a lapot, a lapkiadó újabb újsággal próbálkozott. Az 1930-as években az *Ulice* („Utca”), illetve a *Rachejtle* („Röppentyű”) nevű vicclapok vették át a *Šejdrem* helyét.

A német *Der Igel* („Sündisznó”) a Konrad Henlein vezette Szudétanémet Párt (SdP) politikai irányvonalát képviselte, élesen elítélte

a német (szociáldemokrata és agrárpárti) aktivizmust, illetve a cseh nemzet primátusát. A nemzeti ellentéteket ábrázoló szélsőjobboldali német újság lett a legtöbb esetben a cenzúra áldozata. A *Der Igel* utolsó száma 1938 szeptemberében jelent meg, a müncheni egyezmény (szeptember 29.) okafogyottá tette a lap további kiadását.

A tengelyhatalmak folyamatos katonai vereségei ellensúlyozására a Cseh-Morva Protektorátus hatóságai a humor eszközt is bevetették a lakosság megnyugtatóására. A feladat az *Ejhle* („Ejha”) című lapra hárult, amelynek első száma 1944 januárjában jelent meg. Fontos különbség a *Der Igel*hez képest, hogy a politikai vicclap a Protektorátus cseh lakosságához szólt, tehát cseh nyelven jelent meg. A hátszország rendjének fontosságát jól mutatja, hogy az újság színesen jelent meg, viszonylag alacsony áron, a romló háborús körülmények ellenére. A kiadó arra is ügyelt, hogy – legalább is külsőségeiben - ne lehessen egyértelműen a németekhez kötni a vicclapot. Nemcsak a Német Birodalom ellenségeiről, a háború előtti Csehszlovákiáról és az emigránsokról jelentek meg karikatúrák, de az ellátási nehézségekből is viccet lehetett csinálni. Erre példa lehet a két megszeppent sertés rajza, akik kétségbeesetten vizsgálnak egy étkezési jegyet, majd az egyikőjük megjegyzi: csak ennyi (5 zsírjegy) maradt „szegény férjem után”. A lap szinte a háború végén, 1945 áprilisának közepén jelent meg utoljára.

A háborús helyzet megváltozását és az új világ kezdetét jól szimbolizálja a *Dikobraz* („Tarajossül”) 1945. júliusi megjelenése, amely mögött Csehszlovákia Kommunista Pártja (KSČ) állt. Az új vicclap célpontjai a nyugati hatalmak, illetve a kommunista párton kívüli cseh formációk voltak. A *Dikobraz* sosem ábrázolta negatívan vagy komikusan a Szovjetuniót, Moszkva csak a pozitívumaival jelenhetett meg. A vicclap 1989-ig jelent meg, később ugyanakkor több kísérlet is történt az újság újjáélesztésére.

Ami hiányzott a csehszlovákiai vicclapból, az megtalálható volt a *Necenzurovaný Dikobrazban* („Cenzúrátlan Tarajossül”), amelynek éppen a kommunisták voltak a célkeresztjében. Az, hogy a Csehszlovákia határain kívül megjelent, a prágai újság ellen létrehozott lap hogyan jutott az ország területére, a mai napig nem tisztázott.

Az egyetlen szlovák vicclap, amelyet Karliček bemutat a *Šidlo* („Cipészár”) volt, amelyet 1947 és 1948 között adtak ki. Csehszlovákián belül a *Šidlo* volt a leginkább kommunista-ellenes lap, amely jól tükrözte a KSČ gyengébb szlovákiai beágyazottságát, illetve a szlovák Demokratikus Párt erejét. A szlovák vicclap képeit többször is cenzúrázták, utolsó száma 1948 februárjában jelent meg.

A könyv második fejezetében Karliček a politikai karikatúrák által gyakran választott témákat mutatja be. Ezen belül hat alfejezetben sorolja fel a húsz éves időszak legfontosabbnak gondolt tárgyköreit. Először a háború és béke témáját járja körbe a szerző, illetve illusztrálja azt korabeli rajzokkal. Karliček az alfejezeteket további kisebb részekre bontja, ezeket idő, téma vagy a kiadás helyszíne szerint rendszerezve. Az első köztársaság időszakából a lefegyverzési konferenciát és a Népszövetséget emeli ki. Prága szempontjából az ezt képviselő diplomácia nemcsak az ország jobb érvényesülésének eszközét jelentette, hanem a fennálló nemzetközi rendszer megszilárdítását is, amelynek az állam a létét köszönhette. A háborús konfliktusok közül Etiópia és Spanyolország jelenik meg, míg általános témaként a háborútól való félelem. A cseh lapok ötletesen mutatták be a spanyol polgárháború ellentmondásait. Egy karikatúrán Franco esküre emelve a kezét válaszolt a neki feltett kérésekre: „Milyen fegyverei vannak? – Német.” „Repülők? – Olasz.” „Katonák – Marokkóiak.” „És mi van a spanyolokkal? – Ők a célpontok.” Természetesen nemcsak a cseh lapok kedvelt témája volt a háború és béke kérdése, de német nyelvű újságok is előszeretettel szóltak a témáról. Ezzel párhuzamosan a nem aktivista német periodikák a fennálló békerendszer kritikáját fogalmazták meg, illetve az új rend eljövételét tüntették fel pozitív színben. Ezután a második világháború időszaka alatt a csehországi német lapokat, a nyugati és keleti emigrációban lévő csehek és szlovákok által kiadott műveket mutatja be a szerző. Ezekon kívül a szlovák nemzeti felkelés, illetve a Protektorátusbeli, valamint a szlovákiai illegális újságok karikatúráiba, valamint a hivatalos újságok képanyagába enged betekintést. Az 1945 utáni időszakban a háború utóhatásainak, a nyugati „háborús gyűjtogatóknak”, a világbékéért folytatott harcnak, a nyugatnémet fegyverkezésnek a vizuális megjelenítését tárja az olvasó elé a szerző.

A második alfejezetben az 1935 és 1954 közötti választási harcok illusztrációit és azok leírását láthatjuk. Karlíček itt a választások, illetve az egyes pártokhoz köthető lapok karikatúrái alapján tematizálja a kisebb fejezeteket. Az 1935-ös utolsó parlamenti választás előtt a politikai ellenfeleit bemutató SHF/SdP kampányát, a Henlein ellenes német lapokat, majd a ČSNS és KSČ képeit jellemzi Karlíček. Az 1938-1939-es átmeneti időszakból a '38-as helyhatósági, a Német Birodalomhoz csatolt szudétavidéki helyi, valamint a szlovák és kárpátaljai országgyűlési választásokat különbözteti meg. A háború után az 1946-os és 1948-as, valamint az egészen más jellegű 1954-es választásokat illusztrálja.

A harmadik alfejezetben az emigráció, az emigráns kormány, illetve kitelepítés témakörében gyűjti Karlíček a kiemelkedőbb rajzokat. A szerző itt is további rendszerezéssel segíti az átláthatóságot. Első és második Csehszlovák Köztársaságra, a Protektorátusra és a Szlovák Államra osztja fel a kiadásért felelős országokat. A kitelepített németek mellett, az 1948 utáni politikai emigrációval fogja meg az új lakóhelyre kerültek problémáját.

A negyedik alfejezetben az antiszemitizmus és rasszizmus jelenik meg, amelyeket a megjelenési ország (Csehszlovákia, Protektorátus, Szlovák Állam), időszak (második világháború előtt, közben és után), valamint az egyes nyelvek (cseh, német, szlovák) szerint oszt fel. A zsidóellenes propaganda mellett a feketék elleni rasszizmusra is kitér Karlíček.

A következő kisebb fejezetben a gazdasági világválság és következményeinek képi manifesztálódását mutatja be a szerző. A gazdasági témájú fejezetben is kiemelkedik a nemzeti kérdés, a Prága-ellenes szudétanémet sajtó szemszögéből készített alkotások bemutatása. A hiánygazdaság és az ellátási problémák humorként való „átértékelése” a háború alatt, illetve azután is fontos részét képezte az állami propagandagépezetnek.

Az utolsó fejezetben a nemzeti sztereotípiák tematizálják a szerző által összegyűjtött képeket.

A könyv harmadik fejezetében Karlíček bizonyos történelmi kulcseményeket kiválasztva mutatja be a korszak szatirikus le-

nyomatát, amely így lényegében a második fejezet folytatásának tekinthető. Először a már többször érintett német kérdés legfontosabb eseménysora, a szudétanémet válság kerül sorra. A második alfejezetben a szlovák nemzeti felkelés, valamint az ország felszabadítása, a harmadik részben pedig az 1948-as februári fordulat a téma.

A negyedik fejezetben a szerző a politikai karikatúrák bemutatása helyett a humoros képekből rendezett kiállítások rövid történetét tárja az olvasó elé. Ezekből hármat mutat be, amelyek gyökeresen eltérnek egymástól, hiszen egészen más történelmi körülmények között szervezték meg őket. Az 1934-ben rendezett kiállítás kifejezetten a náciizmus és fasizmus ellen lépett fel. Ennek következtében diplomáciai botrány is kerekedett belőle, amely jól érzékelteti hogyan változott meg Csehszlovákia nemzetközi helyzete Hitler hatalomra jutása után. A fentebb idézet, a cím alapjául is szolgáló „*Feszültségekkel teli idők*” is ennek a kiállításnak a katalógusából kölcsönzött kifejezés.

A hat évvel későbbi, 1940-es kiállítás megrendezésére tudatosan a köztársasággal megegyező helyszínen került sor. A háború után több, az új hatalmi berendezkedésnek megfelelő alkotások kerültek a közönség elé.

Az utolsó fejezetben Karlíček rövid életrajzi írását adja a főbb karikatúristáknak, illetve szatíraíróknak.

Karlíček a *Feszültségekkel teli időkben* Csehszlovákia fennállásának egyik legnehezebb időszakát ábrázolta a korszakban megjelent politikai karikatúrákkal. A kiválasztott húsz év feszültsége ugyan növelhetné a rajzok humorosságát, ugyanakkor a jelenkori olvasónak nem egyértelműen viccesek a képek. Inkább úgy tűnik, mintha a korabeli karikatúrák egyszerűbb szimbólumok segítségével mondanának el olyan politikailag motivált történeteket, illetve adnának át olyan üzeneteket, amelyeket más módon nem lehetne megjeleníteni. Az olvasó nem kap támpontot, hogy a korszakban mi számított humorosnak, mennyire voltak népszerűek a bemutatott vicclapok, milyen társadalmi kérdést tudtak tartósan tematizálni.

A karikatúrák alapjait a (leginkább negatív) sztereotípiák jelentik, amelyek adott esetben nagyon hosszú idő után sem veszítik érvényüket. A könyvben bemutatott különféle politikai érdekcsoportok

világképe, illetve annak ábrázolása szinte magától értetődő: a Der Igel csehellenessége, a Dikobraz Nyugat-ellenessége, az emigráció náciizmus és kommunizmus-ellenessége stb. Érdekes kérdés lehetett volna, hogy a 1933-tól 1953-ig terjedő időszakban hogyan változtak az egyes nemzetekre, témakörökre, társadalmi osztályokra vonatkozó képi ábrázolások. Emellett fontos lett volna azt is megvizsgálni, hogy az egyes karikatúrák hogyan tudtak egymásnak teljesen ellentmondó hatalmi berendezkedéseket is túlélteni.

Nem egyértelmű, hogy Karlíček mi alapján választotta ki a könyvben – vizuálisan vagy szövegesen – megjelenő karikatúrákat. A Köztársaság alacsonyabb lélekszámú nemzetiségei képi kultúrájának bemutatását nyelvi korlátok nehezítették, ugyanakkor a cseh, szlovák illetve német művek közül sem derül ki, hogy az adott képek mennyire tekinthetők reprezentatívnak. A részletesebben ismertetett vicclapok mellett eltörpül a kormánypárti cseh(szlovák), illetve német sajtó képi világa, amely ugyanakkor a kormányt támadó cseh, szlovák, illetve német hozzáállás magyarázata is lehetne. Úgy tűnik, mintha a címben szereplő cseh, szlovák és csehországi német művek közül csak bizonyos csoportok kerülnének bemutatásra.

Bár Karlíček beszámol a napi gyakorlatban érvényesülő cenzúráról, nem fejt ki annak összetettebb következményeit. A cenzúra nemcsak az egyes „durvább” termékek megjelenését akadályozta meg, de a sajtótermék gördülékenyebb megjelentetése miatt feltételezhető az öncenzúra jelensége is. A törvényekbe ütköző tartalmak mennyiségét nemcsak a sajtóban üres helyként megjelenő bekezdések mutatják, de egyes témák teljes hiánya is. A köztársaság védelméről szóló törvény (50/1923. sz.) – amelynek kiváltó oka a Alois Rašín pénzügyminiszter ellen elkövetett merénylet volt – erősen korlátozta a köztársasági elnök elleni bírálatokat. Így Masaryk kritikája gyakorlatilag nem lehetett témája a karikatúráknak. Ez hosszabb távon erősen kihathatott az első köztársasági elnök kultuszára, amely a gyakorlatban a Monarchia korából ismert uralkodói sérthetetlenséghez hasonlítható.

Karlíček könyve jól bemutatja az adott korszak legfontosabb kérdéseit, illetve problémáit, a képi ábrázolások megszínésítik a kor-

szakra vonatkozó ismereteket. Bár a könyv nem monográfia, tehát nem gyűjti össze a korszakra vonatkozó összes lényeges momentumot, a *Feszültségekkel teli időkben* bemutatott hatalmi tényezők és problémák jól érzékeltetik a korszak Prága szempontjából meghatározó sorskérdéseit, illetve a belpolitikában húzódó törésvonalakat. Ezek az ellentétek nemcsak az egyes pártok között húzódó világnézeti különbségek voltak, hanem az ország adott berendezkedését elutasító, jelentős erőt képviselő politikai csoportosulások ellentétei is. Ebből a szempontból a legenyhébbnek azok a cseh pártok (ČSNS) voltak tekinthetők, amelyek „csupán” a külügyminiszteri, majd államfői pozíciót betöltő Beneš figurázták ki. Ennél minőségében más kritikát fogalmaztak meg azok a szlovák lapok, amelyek elutasították az egységes államot, és közelebbről nem definiált nagyobb önállóságot követeltek az ország szlovákok lakta részének. Prága szempontjából ugyanakkor az aktivizmust elutasító német pártok jelentették a legfőbb fenyegetést. A probléma súlyát nemcsak a német nemzetiség magasabb száma, illetve a történelmi cseh területek érintettsége jelentette, hanem a mögötte álló Németország is.

München után az eddig ismertetett hatalmi konstelláció megbukott, ennek következtében a könyvben is átalakulnak a bemutatott erőközpontok. A második világháború során egyértelmű ellentétet lehet állítani a (német és szlovák) rendszer által kiadott, illetve az az ellen létrehozott emigráns (cseh) és hazai (szlovák) sajtó közé. Itt továbbra is külön úton jár a cseh, illetve szlovák oldalhoz köthető „karikatúra-gyártás”. Már nemcsak világnézeti különbségek érzékelhetők, hanem a két ország eltérő helyzete is rányomta a bélyegét a rajzok témáinak jellegére. Míg a Cseh-Morva Protektorátusban a rend fenntartása, a hátszág zavartalan termelésének biztosítása volt a cél Berlin számára, addig a szlovákok vezetése alatt álló, a csehekhez képest több mozgástérrel rendelkező Szlovák Állam a saját rendszerét legitimizáló ideológiájához kívánta mobilizálni az ország lakosságát.

A háború után a – csehszlovák és szlovák – kommunista párt, illetve a többi formáció között húzódott a legfontosabb törésvonal. Ennek alárendelve jelent meg a már kitelepített németiséghez kötődő sajtó,

a szlovákok által kiadott, a kommunistákkal kritikus hangot megütő Šidlo, illetve az emigráns cseh(szlovák) karikatúrák. A nemzeti kérdés ekkor háttérbe szorult, a németiség kitelepítése, illetve a Tiso-féle szlovák állam elutasításában konszenzus alakult ki róla.

Karlíček könyve a csehszlovák történelem egyik legizgalmasabb két évtizedes történetét mutatja be a karikatúrákon keresztül. A könyv képei és humoros történetei színesen illusztrálják a kiválasztott korszak mindennapjait, annak minden problémájával és ellentmondásával együtt.

Petr Karlíček: Napinavá doba – Politické karikatury (a satira) Čechů, Slováků a českých Němců (1933–1953). [Feszültségekkel teli idők – Csehek, szlovákok és csehországi németek politikai karikatúrái (és satírái) (1933–1953)] Universum. 2018. 327 o.

Gyúrósi Pál